

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมแนวเกษตรกรรม Buddhism for The Agricultural Societies

นางสาวกัญฐา วิญญูวิริยวงศ์

Miss Gunthacha Vinyouviriyawong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

บทคัดย่อ

พระพุทธเจ้าได้แสดงหลักธรรมคำสอนสอดคล้องกับบริบทของสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล ทั้งเพื่อการพัฒนาเกษตรกรรมโดยตรง และใช้กิจกรรมทางการเกษตรเป็นข้ออุปมาตรัสสอนธรรม โดยเชื่อมโยงจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปยังสิ่งที่เห็นได้ยาก ดังกลีสารทวาชสูตรที่เป็นการทำนาที่จิตใจและมีผลเป็นอมตะ ซึ่งหลักธรรมคำสอนล้วนแล้วแต่สนับสนุนโน้มนำไปสู่ที่สุดแห่งทุกข์และก้าวเข้าสู่ มรรควิธีตามอริยมรรคมีองค์ 8 รวมทั้งได้แสดงธรรมประโยชน์และความสุขที่พึงแสวงหา 3 ระดับ ได้แก่ ประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ประโยชน์ในภายหน้า (สัมปรายิกัตถะ) และประโยชน์ สูงสุด (ปรมาตถะ) ตลอดจนหลักธรรมเพื่อการปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่เหมาะสมและเกื้อหนุนให้เกิด ประโยชน์และความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้าตามหลักธรรมพหุคัมภีระ กุฏทันทสูตร และจักรวรรดิ วัตติ 12 ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ดี (Best Practices) ที่สามารถประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการทำเกษตรกรรมระดับบุคคล ระดับชุมชน และการแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจสังคม ระดับประเทศ

คำสำคัญ : พุทธศาสนา; เพื่อสังคม; เกษตรกรรม

ABSTRACT

The Buddha's teachings about the agricultural development are according to the social contexts are the best practices which are the suitable practices call " The Middle Paths " or the 8 Noble Paths. The Buddha taught about the benefit and the happiness to be searched by the people at the 3 levels :- The first level is the present benefit the second level is the future benefit and the third one is the highest benefit which is the Paramatta Benefit. The Doctrinal Principles causing the benefit and the happiness to arise in this word are Bayaggha Dhammas and the formular of Kûladanta Sûtra and 12 Cokkavatti Sûtra supporting the agricultures to be complete practices for applying to solving the problems and agricultural development for the personal level and community level including to solve the problem and social economy development. for the national level. It is the best practice to be applies to the solving of the problems about the agriculture, both at the level the individual, the communities and the nation.

Keywords : Buddhism; Society; Agricultural

บทนำ

เกษตรกรรมเป็นแหล่งผลิตอาหารและปัจจัย 4 ที่สำคัญที่มีมาและดำรงอยู่ควบคู่กับมวลมนุษยชาติและสัตว์โลกทั้งหลายเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ นับตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จากความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน ลักษณะการทำเกษตรกรรมที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยพัฒนาผ่านกาลเวลามายังสมัยพุทธกาลและในสมัยที่ใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมอินเดียที่มีการทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก และเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความหลากหลายของชน ในชาติโดยเหตุที่ชนเผ่าอินโดอารยันขับไล่ชนเผ่าดราวิเดียนซึ่งเป็นชนเผ่าดั้งเดิมจากทางเหนือให้ ถอยร่นไปทางใต้ของอินเดียโบราณอันเนื่องมาจากความต้องการความมั่นคงของอาหารและความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม

ในสมัยพุทธกาล เกษตรกรรมได้รับความสำคัญเป็นอันมากนับตั้งแต่ชนชั้นกษัตริย์ซึ่งถือได้ว่าเป็นอาชีพชั้นสูง โดยได้ปรากฏในพระพุทธรูปประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีความสัมพันธ์กับการทำเกษตรกรรม มาตั้งแต่พระองค์มีพระชนม์อายุเพียง 7 ชันษา พระองค์ได้ร่วมในพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญกับพระราชบิดา [ม.มู (ไทย) 12/381/416] ข้อความนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า ในครั้งพุทธกาลการทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการทำนาซึ่งเป็นการทำเกษตรกรรมที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของสภาพดินฟ้าอากาศจึงได้มีพิธีกรรมที่สร้างความเชื่อมั่นก่อนมีการทำนา

วิธีการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ก่อนการตรัสรู้คือ การทรมานพระวรกายโดยไม่เสวยพระกายาหาร ซึ่งพระองค์ก็ไม่ประสบความสำเร็จ จนกระทั่งพระองค์ตัดสินใจเสวยพระกายาหารซึ่งเป็นการปรับอินทรีย์ให้เกิดความสมดุล พระองค์จึงได้เข้าถึงสภาวะธรรมและตรัสรู้ร้อยสี่ 4 อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและจำเป็นของอาหารที่เป็นผลผลิตทางเกษตรกรรม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสามเณรปัญหาว่า “อะไรชื่อว่าหนึ่ง ที่ชื่อว่าหนึ่ง” ได้แก่สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ด้วยอาหาร [ขุ.สุ. (ไทย) 25/5/5] เพราะคนหรือสัตว์ที่หิวนั้นในทางพระพุทธศาสนาจัดเป็นผู้ที่มีโรคหาความสุขไม่ได้ [ขุ.ขุ. (ไทย) 25/01 /45] รวมทั้งพระพุทธองค์ได้ตรัสสอนให้มนุษย์รู้จักความพอดีของชีวิต มีความผาสุกว่า “รู้ประมาณการบริโภคอาหาร ” และแนวทางในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง [อง.ตัก(ไทย) 20/16 /159] รวมทั้งหลักธรรมคำสอนต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมการทำเกษตรกรรมได้ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น ในพระไตรปิฎก อาทิ ทำให้ทราบทั้งชนิดของพืชและการขยายพันธุ์พืชต่างๆ [วิ.มหา. (ไทย) 2/31/278] การทำนาและวิธีเลือกพื้นที่ในการทำนา [ส.ส. (ไทย) 15/197/283 – 284] การทำนาในแบบพระพุทธเจ้าที่ได้ผลเป็นอมตะ (นิพพาน) ซึ่งพันทุกข์อย่างสิ้นเชิง [ขุ.สุ. (ไทย) 25/76 - 80 /518 – 519]

จะเห็นได้ว่าการทำเกษตรกรรมในสมัยพุทธกาลนอกจากเป็นแหล่งผลิตอาหารในการดำรงชีพแล้วพระพุทธเจ้ายังใช้กิจกรรมทางการเกษตรเป็นข้ออุปมาในการตรัสสอนธรรม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฟังจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยากเพื่อให้ผู้ฟังสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขตามลำดับ โดยหลักธรรมที่ได้ตรัสสอนในวาระ โอกาส และสถานที่ต่างๆ นั้น ล้วนสนับสนุนโน้มน้าวไปสู่ที่สุดแห่งทุกข์ หรือนิพพานเป็นที่สุด (เดือน คำดี, 2534) และหลักธรรมคำ

สอนที่เกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมนั้นย่อมโน้มนำให้เกษตรกรเมื่อปฏิบัติตามแล้วมีประโยชน์และความสุขตามสมควรแก่ฐานะหรือฐานานุกรม และก้าวเข้าสู่มรรควิถีของการดำเนินชีวิตที่เกษตรกรจะไม่วอกเวย โดยเป็นไปเพื่อความสันทุกข์เช่นกัน ดังนั้น จึงเป็นการท้าทายให้แสวงหาคำตอบถึงอิทธิพลของหลักธรรมคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมในบริบทสังคมเกษตรกรรมของอินเดียในสมัยพุทธกาล และการประยุกต์หลักธรรมสำหรับเกษตรกรและสังคมเกษตรกรรมว่า มีในลักษณะใดบ้าง

บริบทสังคมเกษตรกรรมของอินเดียสมัยพุทธกาล

สังคมเกษตรกรรมของอินเดียสมัยพุทธกาลและในเวลาใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยก่อนพุทธกาลชาวอารยันมีบทบาทสำคัญโดยมีอำนาจเหนือดินแดนอินเดียที่อุดมสมบูรณ์ด้วยการขับไล่ชนเผ่าดั้งเดิมที่อยู่บริเวณแม่น้ำสินธุซึ่งไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันคือดราวิเดียนถอยร่นไปทางตะวันออกของแม่น้ำคงคา บางพวกที่เหลือปะปนสายเลือดกับพวกอารยันเรียกว่าพวกฮินดู ส่วนพวกที่ถูกจับเป็นเชลย เรียกว่า ทาสย์ หรือทาส การทำเกษตรกรรมจากเดิมของชาวอารยันที่เลี้ยงสัตว์ก็เริ่มลงหลักปักฐานโดยทำการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์บนที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ร่วมกันในหมู่บ้านของตน จนกระทั่งแบ่งปันสิทธิครอบครองและสิทธิครอบครองตกทอดกับทายาท โดยผู้ทำเกษตรกรรมประกอบด้วยเจ้านายกับกรรมกรหรือผู้รับใช้ ผลประโยชน์ตกแก่เจ้านายเสียส่วนใหญ่ฐานะเศรษฐกิจจึงแตกต่างกันมาก และด้วยวิทยาการที่ก้าวหน้าเศรษฐกิจขยายตัวออกไปมีช่างที่ค้าขายจนเป็นอุตสาหกรรม

การปกครองจากแบบพ่อปกครองลูก เป็นการปกครองเป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราช และสามัคคีธรรม โดยเหตุที่ปัญหาทางเชื้อชาติและการเมืองนักการศาสนาจึงทำให้ทุกคนเชื่อและยอมรับว่าชีวิตมนุษย์เป็นไปตามสิ่งที่มองไม่เห็นตามความประสงค์ของปรมาตมอันพรหมมัน ทุกคนเกิดจากพรหมในที่ต่างกันจึงมีวรรณะต่างกัน และมีหน้าที่ต่างกัน 4 วรรณะ พรหมณ์ (นักบวช) กษัตริย์ (นักรบ) แพศย์ (ค้าขายและเกษตรกรรม) และศูทร (ทาส กรรมกร) โดยพรหมณ์ถือว่าตนประเสริฐที่สุด

สมัยพุทธกาลการทำเกษตรกรรมมีความสำคัญเป็นอันมากทั้งต่อการดำรงชีวิต พระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ เช่น กรณีปัญหาการแย่งน้ำของนครกิลพัสดุ์และนครโกลิยะ ซึ่งนครทั้งสองตั้งอยู่คนละฟากฝั่งแม่น้ำโรहिณี โดยต่างฝ่ายต่างก็กล่าววาทนควรจะได้น้ำก่อน และเตรียมรบโดยยกทัพออกมาประจันหน้ากันอยู่ หากแต่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาห้าม อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการทำนาเป็นเรื่องที่สำคัญของกษัตริย์

สมัยพุทธกาลสังคมเกษตรกรรมมีความชัดเจนและเป็นระบบมากยิ่งขึ้นและเป็นรากฐานสำคัญทางเศรษฐกิจของอินเดียหรือชมพูทวีป โดยเชื่อมโยงไปยังด้านอื่นๆ ของสังคม ภาพที่โดดเด่นของอินเดียเป็นสังคมเกษตรกรรมควบคู่กับสังคมพาณิชย์กรรม การทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพเก่าแก่ส่วนใหญ่อยู่ในวรรณะแพศย์ สำหรับพรหมณ์ที่มีอาชีพการทำเกษตรกรรมก็มีปรากฏให้เห็น การทำเกษตรกรรมเป็นการเกษตรที่พึ่งพาธรรมชาติ ทำบนที่ดินที่เรียกว่า “เขต” ซึ่งเป็นผืนที่ดินที่ถูกจับจองและเป็นที่ดินของคนในชุมชนประจำหมู่บ้าน (คาม) โดยปันส่วนให้แก่ครอบครัว และสิทธิการ

ทำเกษตรกรรมในที่ดินที่ได้รับปันส่วนสามารถทดท้อไปยังทายาทในยุคหลัง ๆ มีหัวหน้าหมู่บ้านเรียกว่า “ โภชกะ ” โดยในหมู่บ้าน (คาม) จะมีการปรึกษารือกันระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านกับ โภชกะโดยใช้ศาลา บ้านพักประจำคามที่มีสระโบกขรณี โดยปรึกษารือกันในเรื่องการปกครองและการบ้านการเมืองแบบเทศบาล และโภชกะยังทำหน้าที่เป็นผู้แทนไปเข้าประชุม ณ ที่ประชุมสภาการเมืองด้วย

การทำเกษตรกรรมเป็นการพัฒนาจากสมัยก่อนพุทธกาล จากการเลี้ยงสัตว์แล้วใช้แรงงานสัตว์ทำการเพาะปลูกในพื้นที่อุดมสมบูรณ์ โดยมีวัวซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญที่ได้อาศัยแรงงานและผลผลิต เช่น ปฏัจโครส การเลี้ยงสัตว์มีการรับจ้างเลี้ยงสัตว์เป็นฝูง การทำเกษตรกรรมในสมัยพุทธกาลได้มีความเจริญก้าวหน้าโดยมีการรวมกำลังกันทำงานแบบสหกรณ์ เช่น มีการทำสหกรณ์ชลประทานร่วมกัน โดยมีการขุดเป็นร่องให้น้ำเดินสำหรับเขตภายในที่ดินของบ้านคฤหบดี (ธนิต อยู่โพธิ์, 2494)

ท่ามกลางการทำเกษตรกรรมที่เป็นระบบมากขึ้น พระพุทธเจ้าได้ประกาศศาสนาและได้แสดงพุทธประสงค์ของศาสนาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก โดยปรากฏเป็นประโยชน์ 3 ระดับที่พึงแสวงหา ที่สามารถกำหนดเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ ที่สามารถน้อมนำมาปฏิบัติประกอบด้วยอรรถ 3 หรือประโยชน์ 3 ระดับ ได้แก่ 1) ประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) คือประโยชน์ชั้นตาเห็น 2) ประโยชน์ในภายหน้า (สัมปรายิกัตถะ) คือประโยชน์เลียดตาเห็น 3) ประโยชน์อย่างยิ่ง (ปรมาตถะ) คือประโยชน์ที่เป็นยอดของประโยชน์ทั้งปวง [ขุ.จ. (ไทย) 30/154/487] และพยัคปัชชะซึ่งเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลและเพื่อสุขในภพนี้และภพหน้า รวมทั้งได้แสดงธรรมว่าด้วยความสุขจากความไม่เป็นหนี้ 4 ประการ คือ 1) ความสุขเกิดจากความมีทรัพย์ (อตฺถิสฺสข) 2) ความสุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ (โภคสฺสข) 3) ความสุขเกิดจากความไม่หนี้ (อานันฺยสฺสข) 4) ความสุขเกิดจากความประพฤติดีที่ไม่มีโทษ (อนวัชฺชสฺสข) [อง.จตุกก. (ไทย) 21/62/105]

สำหรับสภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจทั้งภาคพลเมืองและภาครัฐหรือราชสำนักจะมีารับในรูปของการเก็บภาษีอากร โดยใช้วิธีชักส่วนเป็นสิ่งที่ได้จากผลประโยชน์ที่พลเมืองทำได้ (หาใช้เก็บเป็นตัวเงินไม่) โดยอาศัยหัวหน้าหมู่บ้านคามโภชกะเป็นผู้คำนวณเก็บ หรือมีเจ้าพนักงานเป็นผู้เดินเก็บจนถึงที่ประตูยั้งฉาง หรือบางทีก็มีเจ้าพนักงานของพระราชวังไปสอบวัดจนถึงที่นา แต่เมื่ออาชีพของสังคมอินเดียขยายออกไปมีทั้งช่างต่างๆ อุตสาหกรรม และทำการค้าขายไปในตัว จะเรียกว่า “เสฏฐี” หรือเศรษฐีซึ่งสัมพันธ์กับผู้ที่อยู่ในอาชีพเดียวกันและราชสำนัก เสฏฐีที่เป็นผู้นำเรียกว่า “มหาเศรษฐี” ส่วนฐานะรองลงมาเรียกอนุเสฏฐี และนิยมร่วมกันกระทำการโดยมีหัวหน้าที่เป็นปมุขเรียกว่า “เชษฐกะ” การทำเกษตรกรรมยังได้ผลผลิตที่เพียงพอ โดยอาศัยความก้าวหน้าของวิทยาการ ขณะเดียวกันผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพการทำเกษตรกรรมก็จำเป็นต้องมีสิ่งที่แลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตร เช่น นิกกะ (ทองตรา) สุวณณะ (เป็นทองเหมือนกัน) กหาปณะ (เงินตรา) และผู้มีอาชีพการทำเกษตรกรรมสามารถใช้ข้าวสาร และข้าวเปลือกในการแลกเปลี่ยน การทำเกษตรกรรมของอินเดีย มิใช่เพื่อบริโภคเพียงอย่างเดียวแต่รวมถึงเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นหรือ

เพื่อขาย และมีสิ่งที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนพัฒนามาถึงการใช้ระบบเงินตรา “ กหาปณะ ” ซึ่งด้านหนึ่งเกิดความสะดวกขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งเกิดการสะสมและความโลภของมนุษย์ได้ขยายออกไปอย่างไม่จำกัด เพราะเงินเก็บไว้ได้ไม่เน่าเปื่อย ดังที่ในสังคมพุทธกาลเก็บทรัพย์สินไว้ที่ “ ทวารโกฏิฐกะ (ขุมประตู) ” (ธนิต อยู่โพธิ์ 2494 ,)

หลักการเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมในบริบทสังคมเกษตรกรรมของอินเดียสมัยพุทธกาล

จากบริบทสังคมเกษตรกรรมของอินเดียในสมัยพุทธกาลและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องตลอดจนหลักการคำสอนในสมัยพุทธกาล ได้สะท้อนให้เห็นว่า บริบทสังคมเกษตรกรรมของอินเดียในสมัยพุทธกาลมีอิทธิพลต่อทั้งผู้ที่ประกอบอาชีพการทำเกษตรกรรมโดยตรง และผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น พระภิกษุ พราหมณ์ กษัตริย์ อำมาตย์ คามโฆชะ สำหรับการทำเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นคนในวรรณะแพศย์ ศูทร และได้ปรากฏให้เห็นบ้างในวรรณะพราหมณ์ เช่น กสิการทวาชพราหมณ์ การทำเกษตรกรรมครอบคลุมพื้นที่อย่างกว้างขวางบริเวณแม่น้ำ และเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของอินเดีย พระพุทธเจ้าได้จาริกไปในพื้นที่ต่างๆ และได้จาริกไปในพื้นที่นาของแคว้นมคธ โดยจะเห็นได้จากพระพุทธเจ้าได้สั่งให้พระอานนท้ออกแบบจีวรโดยดูแบบคันนาชาวมคธซึ่งเป็นรูปแบบจีวรที่พระสงฆ์ได้ใช้จนถึงทุกวันนี้โดยแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์เป็นนาบุญของพุทธศาสนิกชน [วิ.ม. (ไทย) 215/345/5] รวมทั้งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมหรือการพัฒนาเกษตรกรรมทั้งโดยตรงและได้ใช้กิจกรรมทางการเกษตรเป็นข้ออุปมาในตรัสสอนเชื่อมโยงไปยังเรื่องอื่นๆ ดังได้ตรัสสอนกฎที่ครอบคลุมความเป็นไปของชีวิตและจักรวาลที่เริ่มแรกนั้นมนุษย์มีจิตประภัสสร รวมทั้งการกระทำต่างๆ ของมวลมนุษย์ก็ตกอยู่ภายใต้กฎหรือกระบวนการนี้ทั้งอาชีพการงานและการทำเกษตรกรรมตามที่ปรากฏในอัครัญญสูตร

อัครัญญสูตร [ที.ปา. (ไทย) 11/111-113/83 – 102] เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนการวิวัฒนาการของโลกและสังคมเป็นขั้นเป็นตอนตามเหตุปัจจัย และชี้ให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่มีสภาพจิตที่แตกต่างกันทั้งความยึดติดหรือความยึดมั่นถือมั่น โดยเฉพาะเป้าหมายที่เป็นจุดเริ่มต้นและผลลัพธ์ที่มีความทะยานอยาก (ตัณหา) แตกต่างกัน เช่น การบริโภคและการสะสมอาหาร การเอาของที่ไม่ใช่เจ้าของ ย่อมนำมาซึ่งผลที่เกิดความแตกต่าง ขัดแย้ง และไม่สงบสุขเหมือนดังเดิม ก็คือเกิดปัญหาหรือความทุกข์นั่นเอง แต่โดยธรรมชาติมนุษย์ปรารถนาความสุขและความเท่าเทียม จึงจำเป็นต้องมีคนกลางที่เป็นที่ยอมรับ คือกษัตริย์ ราชapakครอง ทำหน้าที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครอง ฝ่ายที่ไม่ใช่ผู้นำก็เป็นผู้ใต้ปกครอง อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันในระบบองค์รวม และปัญหาของมนุษย์นั้นประกอบด้วยปัญหาจากปัจจัยภายในจิตใจ และปัญหาจากปัจจัยภายนอกจิตใจ

พระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ก็เป็นชาวนาโดยเจ้าอธิการหลักการ และวิธีการทำนาในแบบของพระองค์ซึ่งปรากฏในกสิการทวาชสูตร เขตตสูตร อัจจายิกสูตร เขตตูปมสูตรซึ่งถือได้ว่า

เป็นหลักธรรมเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรม โดยได้แสดงถึงนาดี นาไม่ดีและวิธีที่จะทำนาให้ได้ผลดี แก่ชาวนา ทรงนำเสนอรูปแบบทำนาของพระพุทธเจ้าว่าเป็นการทำนามีเป้าหมายเป็นทั้งโลกียะที่มีผลเป็นข้าวเปลือก และการทำนามีเป้าหมายเป็นโลกุตระหรือการทำนาในทางธรรมโดยมีผลเป็นอมตะ ดังนี้

ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน

ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ

ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นผาลและประดัก

เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจาได้แล้ว

สำรวมในการบริโภคอาหาร

เราตายหญา (คือวาจาสับปลับ) ด้วยคำสัตย์

โลสร้างจะของเราช่วยทำงานให้สำเร็จ

ความเพียรของเราช่วยนำธุระไป

ให้ถึงความเกษมจากโยคะ นำไปไม่ถอยหลัง

นำไปถึงที่ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก

เราไถนาอย่างนี้ว่าที่เราไถนั้นมีผลเป็นอมตะ

บุคคลครั้นไถนาอย่างนี้แล้ว

ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ [ขุ.สุ. (ไทย) 25/76 - 80 /518 - 519]

สำหรับพระพุทธเจ้าที่ทรงรู้จักอุปกรณ์เหล่านี้ไม่ใช่เรื่องธรรมดา เป็นที่น่าสังเกตอย่างยิ่งคือการนำอุปกรณ์การทำนามาเปรียบเทียบกับธรรมได้อย่างเหมาะสม ในทางกลับกันการปฏิบัติธรรมก็มีลักษณะเช่นเดียวกับการทำนา ซึ่งสิ่งสำคัญลำดับแรกของการทำนาคือข้าวกล้า (ศรัทธาเป็นพืช) เพราะถ้าขาดสิ่งนี้แล้ว สิ่งอื่นก็ไร้ความหมาย เช่นเดียวกับการขาดความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา จะเป็นเหตุให้เกิดความลังเลสงสัยห่างไกลจากความสำเร็จ เพราะฉะนั้นการทำเกษตรกรรมจะได้ผลผลิตตามเป้าหมาย ซึ่งผลของการทำนาคือข้าวเปลือกนั้น ต้องมีความรู้ความเข้าใจถึงเหตุปัจจัยสำคัญที่มีผลโดยตรงที่ทำให้เกิดผลตามเป้าหมายที่พึงปรารถนาคือข้าวเปลือกหรือปัญญาในอาชีพการงาน และหากต้องการปัญญาในทางธรรมด้วยเช่นเดียวกับกสิการทวาทพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้เลี้ยงชีพด้วยการทำนาก็สามารถกระทำได้ ก็แต่โดยความเชื่อมั่นและศรัทธาโดยเข้าถึงแก่นสารัตถะของหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่รู้แล้วน้อมนำไปปฏิบัติให้ครอบคลุมทุกกิจกรรมในชีวิต จนหลักธรรมคำสอนฝังแน่นในจิตใจและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับการประพฤติปฏิบัติ อันถือได้ว่าเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งผ่านการศึกษา (สิกขา) ตามหลักพระพุทธศาสนา บุคคลใดปฏิบัติดังนี้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาย่อมบูรณาการกับความรู้และการประพฤติปฏิบัติตามกิจกรรมด้านอาชีพการงานในบุคคลนั้น และหากปฏิบัติอยู่เป็นประจำ ก็จะกลายเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่มีผลให้เกิดทั้งปัญญาในอาชีพการงานและ

ปัญญาในทางธรรมซึ่งไม่ตกอบายและมีผลเป็นอมตะโดยหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ดังกลิการ ทวาชพราหมณ์ผู้มีอาชีพทำนา

เขตตสูตร [อง.ติก. (ไทย) 20/310/ 84] และอัจฉายิกสูตร [อง.ติก. (ไทย) 20/93 - 94 /324 - 325] ว่าด้วยกิจเบื้องต้นที่ต้องรับทำก่อนของชาวนาและภิกษุ ที่ควรทำในนาเปรียบเทียบกับภิกษุก็ มีกิจที่ต้องทำเบื้องต้น ซึ่งหลักธรรมในเขตตสูตร และอัจฉายิกสูตร ได้แก่ ไตรสิกขา คือ ข้อที่ จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุถึงจุดหมายสูงสุด คือพระนิพพาน ได้แก่ 1) การสมาทานอิ สิลสิกขา สิกขาคือ ศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในความประพฤติขั้นสูง 2) การสมาทานอิจิตสิกขา สิกขาคือจิต อันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิขั้นสูง 3) การสมาทานอิปัญญา สิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งขั้นสูง หรือ เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

เขตตูปมสูตร [ส.สพ. (ไทย) 18/359/404] พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมตามลำดับ ทรงแสดงแก่ภิกษุ ภิกษุณี เป็นลำดับแรก เปรียบชาวนาหว่านพืชในนาชนิดดี ทรงแสดงธรรมแก่ อุบาสก อุบาสิกาเป็นลำดับที่ ๒ เปรียบชาวนาหว่านพืชในนาชนิดปานกลาง ทรงแสดงธรรมแก่ อัญญเดียรถีย์ สมณะ พราหมณ์และปริพาชกเป็นอันดับสุดท้ายเปรียบเหมือนชาวนาหว่านพืชในนาชนิด เลว ซึ่งมีดินแข็ง มีดินเค็ม พื้นดินเลว

เขตตสูตร [อง.อญฺฐ. (ไทย) 23/34/289] (อีกสูตรหนึ่ง) ว่าด้วยนาดีและนาไม่ดี พระพุทธเจ้า ตรัสว่า พืชที่หว่านลงในนาที่ประกอบด้วยองค์ 8 ประการย่อมไม่มีผลมาก ไม่มีความเจริญมาก คือ 1) เป็นที่ลุ่มและดอน 2) เป็นที่มีหินและกรวด 3) เป็นที่ดินเค็ม 4) เป็นที่ไถลงลึกไม่ได้ 5) เป็นที่ไม่มีทาง น้ำเข้า 6) เป็นที่ไม่มีทางน้ำออก 7) เป็นที่ไม่มีเหมือง 8) เป็นที่ไม่มีคันนา

ทำนองเดียวกัน ทานที่บุคคลให้ในสมณพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ ย่อมไม่มีผล มาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่มีความรุ่งเรืองมาก ไม่มีความแพร่หลายมาก สมพราหมณ์ผู้ประกอบด้วย 8 ประการ คือ 1) เป็นผู้มิมีจิตาภิวุฑฐิ 2) เป็นผู้มิมีจิตาสังกัปปะ 3) เป็นผู้มิมีจิตาวาจา 4) เป็นผู้มิมีจิตากัม มันตะ 5) เป็นผู้มิมีจิตาอาชีวะ 6) เป็นผู้มิมีจิตาวายามะ 7) เป็นผู้มิมีจิตาสติ 8) เป็นผู้มิมีจิตาสมาธิ

ส่วนพืชที่หว่านลงในนาที่ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ ย่อมมีผลมาก มีความเจริญมาก คือ 1) เป็นที่ไม่ลุ่มไม่ดอน 2) เป็นที่ไม่มีหินและกรวด 3) เป็นที่ไม่มีดินเค็ม 4) เป็นที่ไถลงลึกได้ 5) เป็นที่ มีทางน้ำเข้า 6) เป็นที่มีทางน้ำออก 7) เป็นที่มีเหมือง 8) เป็นที่มีคันนา เช่นเดียวกัน ทานที่ให้ใน สมณะพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก คือ 1) เป็นผู้มิ สัมมาทิฐิ 2) เป็นผู้มิสัมมาสังกัปปะ 3) เป็นผู้มิสัมมาวาจา 4) เป็นผู้มิสัมมากัมมันตะ 5) เป็นผู้มิ สัมมาอาชีวะ 6) เป็นผู้มิสัมมาวายามะ 7) เป็นผู้มิสัมมาสติ 8) เป็นผู้มิสัมมาสมาธิ

ท่ามกลางสังคมเกษตรกรรมและสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่มีความเจริญเป็นอันมากทำ ให้มีกลุ่มบุคคลที่มีความได้เปรียบเสียเปรียบ โดยการทำเกษตรกรรมไม่ได้เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค อีกต่อไป ยังมีไว้เพื่อจำหน่าย และถูกกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของวัตถุที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสมัยนั้นซึ่ง

ใช้ข้าวเปลือก ข้าวสาร และเงินตรา (กหาปณะ) ตลอดจนวัตถุสำหรับการค้าขายแลกเปลี่ยน เรียกว่า “นิกกะ” (หรือนิกกะ ทองตรา) และสุวัณณะที่เป็นทองเหมือนกัน เมื่อเกิดระบบเงินตราขึ้นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในฐานะได้เปรียบก็ยังมีเงินตราเป็นสิ่งที่รองรับความโลภได้มากขึ้น โดยอาศัยความสะดวกในการสะสมเงินตราดังปรากฏมีทั้งเศรษฐี มหาเศรษฐี อนุเศรษฐี ซึ่งหากยังไม่ได้ใช้ระบบเงินตราการสะสมด้วยวัตถุสิ่งของก็มีข้อจำกัดเรื่องสถานที่เก็บและไม่สามารถสะสมได้มากเท่าเงินตรา พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนเรื่องประโยชน์สุขในมุมมองของพระพุทธศาสนา ควรเป็นประโยชน์และความสุขที่เอื้ออำนวยให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคมใน 3 ระดับ ตามอรรถ 3 โดยเป็นประโยชน์ที่บุคคลพึงแสวงหาไว้ และเป็นประโยชน์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความเป็นอยู่ การครองชีพ สภาพแวดล้อม และความพร้อมหรือความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ของบุคคล ตามพุทธประสงค์ โดยมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ **ประโยชน์ในปัจจุบัน** (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) คือ เป็นประโยชน์ชั้นตาเห็น สิ่งที่ต้องการได้มาเกื้อกูลให้เกิดความสุข สำหรับเวลาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ได้แก่ การตั้งตัวได้ทางโลกเป็นหลักฐาน เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้า เกี่ยวกับชีวิตประจำวันหรือเรื่องธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ เพื่อความสุขร่วมกันในระหว่างมนุษย์ สำหรับ**ประโยชน์ในภายหน้า** (สัมปรายิกัตถะ) คือ ประโยชน์เลยตาเห็น เป็นความดีที่ทำให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่คนอื่น ตั้งแต่บัดนี้สืบไปจนถึงภายหน้า ได้แก่ การตั้งตัวได้ทางศีลธรรม ทำให้ชีวิตมีคุณค่าเป็นจุดหมายชั้นสูงขึ้นไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) ส่วนประโยชน์อย่างยิ่ง (ปรมาตถะ) [ขุ.จ. (ไทย) 30/154/487] หมายถึง ประโยชน์ที่เป้าหมายชั้นสุดท้าย เป็นจุดหมายสูงสุด และเป็นยอดของประโยชน์ทั้งปวง เป็นประโยชน์ที่เกื้อกูลให้เกิดความสุขอย่างยิ่ง โดยไม่จำกัดกาลเวลาว่าจะเป็นปัจจุบันหรือภายหน้า และเป็นประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต อยู่อย่างไรทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) เป็นที่สันติค้นหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส และเป็นที่เย็นสนิท” [ขุ.จ. (ไทย) 30/154/487]

จากหลักธรรมคำสอนตามอรรถ 3 นั้น นอกจากเป็นเป้าหมายหลักแล้วยังเป็นวิธีการ โดยเป้าหมายเป็นจุดเริ่มต้นที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติตามคำสอนเรื่องอื่นๆ ที่สนับสนุนการพัฒนา ตามหลักอรรถ 3 ประการ เพราะตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เป้าหมาย หมายถึง “คนหรือสิ่งของที่ใช้เป็นเป้าหมายแห่งการโจมตี หรือเป็นศูนย์กลางแห่งความใส่ใจหรือสังเกต ความมุ่งหมายเจาะจงให้ได้ตามเจตนา ” (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554)

นอกจากนี้ในขณะที่พระราชหรือกษัตริย์กำลังขยายอำนาจและอาณาเขต พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนถึงผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ที่คิดถึงความสุขและความกินดีอยู่ดีของราษฎร โดยการจัดการเศรษฐกิจที่ดีแทนการฆ่า ตามกฎทันทสุตร และได้แสดงธรรมสำหรับพระราชหรือผู้ปกครองซึ่งเป็นข้อปฏิบัติอันประเสริฐเรียกว่า จักรวรรดิวัตร 12 ประการ ซึ่งมีข้อธรรมสนับสนุนการทำเกษตรกรรม

การประยุกต์หลักธรรมเพื่อสังคมแนวเกษตรกรรม

การแก้ไขปัญหาและพัฒนาการทำเกษตรกรรมระดับบุคคล

การมองปัญหาหรือความทุกข์ของมนุษย์ตามอัครัญสูตรจะประกอบด้วยปัญหาภายในจิตใจ และปัญหาภายนอกจิตใจ เช่น ระบบสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ที่สรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันในระบบองค์รวมตามหลักปฏิจจสมุปบาท หรืออริยสัจ 4 ซึ่งทำให้เกิดมุมมองในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาตามทัศนะของพระพุทธศาสนา 3 ประการคือ 1. การมองชีวิตสังคม และสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ 2. การมองทุกข์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ไม่มีผู้สร้างหรือผู้บันดาลให้เกิดขึ้น 3. การมองว่าทุกข์เป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย คนเราย่อมสามารถสร้างเหตุปัจจัยที่ดีมาแก้ไขให้บังเกิดผลเพื่อการแก้ไขหรือดับทุกข์ได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา หรืออริยมรรคมีองค์ 8 โดยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการทำเกษตรกรรมระดับบุคคลได้โดยการกำหนดเป้าหมายและวิธีการทางพระพุทธศาสนาเพื่อการแก้ไขปัญหาภายในจิตใจก่อนโดยกำหนดเป้าหมายเพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง (ปรมาตมะ) และปัญหาภายนอกจิตใจ โดยกำหนดเป้าหมายเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาหรืออริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมในอัจฉายิกสูตร เขตตสูตร และคัทธาสสูตร

การแก้ไขปัญหตามหลักพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญกับจิตใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ...” [ขุ.ธ. (ไทย) 25/2/24] ซึ่งการทำเกษตรกรรมตามหลักพุทธศาสนาย่อมต้องดับทุกข์ที่ใจให้ได้ก่อนโดยมีสภาพจิตที่เป็นสมาธิหรือมีจิตที่ “นุ่มนวล แคล้วคล่อง ควรแก่งาน” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2557) สำหรับการประกอบอาชีพโดยการเลี้ยงชีพชอบหรือสัมมาอาชีวะซึ่งถือ ได้ว่าเป็นการปฏิบัติที่เป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดคุณสมบัติและกำลังจะก้าวไปในอริยมรรคมีองค์ 8 กล่าวคือ การเห็นความจริงถึงการเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้อง ถือได้ว่ามีสัมมาทิฐิ (มรรคองค์ที่ 1) ในการพยายามที่จะขจัดเสียซึ่งการเลี้ยงชีพในทางผิด ถือได้ว่ามีความพยายามชอบหรือสัมมาวายะ (มรรคองค์ที่ 6) และในการละเว้นการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดด้วยสติมั่น และตั้งสติมั่นในการเลี้ยงชีพชอบ ถือว่ามีความระลึกรชอบหรือสัมมาสติ (มรรคองค์ที่ 7) ดังนั้น การทำเกษตรกรรมที่เป็นการเลี้ยงชีพชอบหรือสัมมาอาชีวะ จึงมีองค์คุณสามกำกับ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาวายะ และสัมมาสติ และได้ก้าวไปในมรรค

ทั้งนี้ เมื่อได้กำหนดเป้าหมายประโยชน์อย่างยิ่ง (ปรมาตมะ) เพื่อแก้ไขปัญหภายในจิตใจ และกำหนดเป้าหมายประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) เพื่อแก้ไขปัญหาภายนอกจิตใจแล้ว ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นของวิธีการที่จะพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นตามเป้าหมายปรมาตมะโดยการพัฒนาจิตใจตามหลักไตรสิกขาและอริยมรรคมีองค์ 8 โดยการพัฒนาองค์คุณให้เพิ่มขึ้นจากสัมมาอาชีวะคือ สัมมาสติหรือสติปัฏฐาน 4 ซึ่งจะทำให้สภาพจิตใจมีความสุข สงบ และตั้งมั่น มีสมรรถภาพพร้อมกับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ และหากมีความเพียรอย่างไม่ท้อถอย ก็สามารถถึงที่สุดแห่งทุกข์ หรือนิพพานซึ่งสอดคล้องกับการทำนาในแบบของพระพุทธเจ้าที่มีอมตะเป็นผลตามหลักธรรมในกสิการทวารวาสสูตร ควบคู่ไปกับการปฏิบัติตามเป้าหมายประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ)

การปฏิบัติตามเป้าหมายประโยชน์ในปัจจุบัน หรือเป้าหมายการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรตามอรรถกถาสูตาคือข้าวที่หุงได้หรือผลผลิตทางการเกษตร โดยการทำเกษตรกรรมในทำนองเดียวกันกับการทำนอย่อมมีระยะเวลาที่เหมาะสมหรือฤดูกาลที่จะต้องทำและรับดำเนินการตามภารกิจนั้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยเกษตรกรหรือชาวนาต้องรับทำเกษตรกรรมเสมือนกับการไถคราดนา เรังริบเพาะพืช เรังริบไขน้ำเข้า ระบายน้ำออก ข้าวออกรวง เพื่อให้ได้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมาย คือข้าวที่หุงได้หรือผลผลิตทางการเกษตร หากมีปัญหาอุปสรรคหรือเรื่องที่ต้องตัดสินใจก็จำเป็นต้องมีข้อมูลเปรียบเทียบหรือความรู้ที่เพียงพอในการประกอบการตัดสินใจโดยเลือกสิ่งที่ถูกต้องและให้ผลที่ดีกว่า ดังในเขตตสูตรการจะหว่านพืชก็ต้องหว่านในนาที่ดี ซึ่งย่อมจะให้ผลมาก

เกษตรกรเมื่อเลี้ยงชีพชอบก็ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาองค์คุณให้เพิ่มขึ้นตามหลักไตรสิกขาผลที่ได้จะนำมาซึ่งความสุขทางจิตใจและทางกาย เป็นผู้ที่มีความดีอยู่ในตัวเอง บารมีและบุญก็จะก่อให้เกิดอำนาจแห่งความดี คือ หิริโอตตปเป ซึ่งสามารถปกครองตนเอง ควบคุม รักษาตนเองและคนอื่นได้ (สงบ. เชื้อทอง, 2558) เมื่อประพฤติปฏิบัติตามหลักการทางพุทธศาสนาเหล่านี้แล้วจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายของชีวิตโดยจะทำให้บรรลุเป้าหมายที่มุ่งประโยชน์ปัจจุบันตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะอันเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการพัฒนาที่เป็นจุดเริ่มต้น และย่อมนำไปสู่การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในเรื่องอื่นๆ ที่สนับสนุนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะด้วยหลักธรรมพหุคัมปชชะ 4 ประการ [อง.นวก. (ไทย) 23/54/340] ได้แก่ 1) ถึงพร้อมด้วยความหมั่น (อุฏฐานสัมปทา) 2) ถึงพร้อมด้วยการรักษา (อารักขาสัมปทา) 3) การมีคนดีเป็นมิตร (กัลยาณมิตตา) และ 4) มีความเป็นอยู่เหมาะสม (สมชีวิตา)

การแก้ไขปัญหาและพัฒนากิจการทำเกษตรกรรมระดับชุมชน

ก่อนอื่นต้องกำหนดเป้าหมายหรือเป้าประสงค์ของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาการทำเกษตรกรรมของชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาวตามหลักธรรมในอรรถกถา 3 ที่เป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ คือประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในภายหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง [ขุ.จ. (ไทย) 30/154/487] โดยลักษณะของเป้าประสงค์ของชุมชนเกษตรกรรมที่กำหนดเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากซึ่งรวมถึงเกษตรกรในชุมชน สังคม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ด้วยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมตามวิธีการในสังคัมพุทธกาลที่ปรึกษาหารือกันระหว่างคามโภชกะกับชาวบ้านในหมู่บ้านมาใช้โดยเมื่อได้เป้าประสงค์แล้วควรให้รับรู้ทั่วกันทั้งชุมชนเกษตรกรรม

การถ่ายทอดเป้าประสงค์ให้รับรู้ทั่วทั้งชุมชนเกษตรกรรมก็สามารถใช้หลักธรรมตามเขตตูปมสูตรที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมตามลำดับตั้งแต่ภิกษุ ภิกษุณี เป็นลำดับแรกเปรียบเหมือนชาวนาหว่านพืชในนาชนิดดี [ส.สพ. (ไทย) 18/359/404] มาประยุกต์ใช้ในการจำแนกกลุ่มเป้าหมาย และจัดลำดับความสำคัญว่าควรเป็นกลุ่มเกษตรกรใดที่ควรรับรู้ก่อนหลังเพื่อให้เกิดผลการรับรู้ทั่วทั้ง

ชุมชนอย่างรวดเร็ว เมื่อรับรู้เป้าประสงค์ทั่วทั้งชุมชนเกษตรกรรมแล้วนำเป้าประสงค์นั้นมาทำให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น

การนำเป้าประสงค์มาจัดทำแผนปฏิบัติการของชุมชน (แผนฯ) ด้วยการนำหลักธรรมอรรถาธิบายเป็นหลักการที่แสดงถึงเบื้องต้นที่ต้องทำก่อนของชาวนาและภิกษุ [อง.ตึก. (ไทย) 20/93 - 94 /324 - 325] มาประยุกต์ใช้ในการวางแผนเพื่อให้เป้าประสงค์เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นและเป็นเครื่องมือสำหรับการติดตามประเมินผลโดยกำหนดช่วงเวลาที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าประสงค์ด้วยการกำหนดกิจกรรม และระยะเวลาที่ใช้ดำเนินการ และเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาดำเนินการตามกิจกรรมกำหนดเป้าหมายที่จะได้รับหรือผลผลิตของกิจกรรมคืออะไร และใครเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ เช่นเดียวกับการกิจของชาวนาที่ต้องดำเนินการ เพื่อความชัดเจนในการปฏิบัติตามแผนฯ

การดำเนินกิจกรรมหรือการปฏิบัติตามแผนฯ ที่วางไว้เพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ของชุมชน โดยนำหลักการทฤษฎีมาประยุกต์หรือพัฒนาเป็นมุมมองของการดำเนินงานของชุมชน ผู้นำชุมชนหรือผู้รับผิดชอบดำเนินการตามแผนฯ ต้องมีความศรัทธาในภารกิจของชุมชน โดยศรัทธาต่อภารกิจที่รับผิดชอบ ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจในเป้าประสงค์ของชุมชนเกษตรกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นและความมุ่งมั่นให้เกิดผลตามเป้าประสงค์หรือเป้าหมายตามตัวชี้วัดที่ตนเองรับผิดชอบอย่างจริงจังเพราะหากปราศจากศรัทธาแล้วก็เหมือนทำนาแต่ไม่มีพันธ์ข้าวที่ดีก็ไม่สามารถเกิดผลตามต้องการและสิ่งที่ขาดไม่ได้คือมีความเพียรในการปฏิบัติหรือการดำเนินกิจกรรมตามแผนฯ ที่วางไว้ เพียรว่าจะทำอะไรให้เมล็ดพันธ์หรือชุมชนปฏิบัติตามเป้าหมายทุกระดับ ด้วยการติดตามความก้าวหน้า มีปัญหาอุปสรรคอะไร ต้องแก้ไขปรับปรุงอย่างไรเพื่อให้ผลเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ ผู้บริหารหรือผู้นำของชุมชนก็ต้องมีการกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด

การกำกับดูแลของผู้บริหารหรือผู้นำชุมชน เป็นการประยุกต์ในข้ออุปมาที่ว่า มีปัญญาเป็นแอกและไถ ด้วยการกำกับดูแลการดำเนินงานของชุมชนด้วยการมีมุมมอง มีวิธีคิดที่จะควบคุมแนวทางการดำเนินงานให้ผ่านปัญหาอยู่ตลอดเวลา และวิธีการที่ทำให้ชุมชนเกษตรกรรมเกิดความยั่งยืนหรือดำรงอยู่ตลอดไป และการทำให้เกิดปัญญาเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์หรือเป้าหมายของชุมชน

ส่วนการมีหิริ (ความละอาย) โอตตปปะ(ความเกรงกลัวต่อบาป) คือ ความเกรงกลัวที่ชุมชนจะออกนอกกลุ่มนอกทางจากจุดเด่นของชุมชน ที่ดำรงอยู่คู่คุณธรรม อันเป็นภาพลักษณ์ของชุมชน

การอาศัยใจเป็นเชือก คือ การรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว รู้จักประเมินสถานการณ์ กระทำการต่างๆ อย่างมีสติ หรืออาศัยสติเป็นผลที่คอยปรับสมดุล คือ รู้จักการปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์และบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เพื่อไปให้ถึงเป้าประสงค์หรือเป้าหมายของชุมชน

เมื่อผู้นำชุมชนและเกษตรกรในชุมชนได้ประพฤติปฏิบัติด้วยปัญญาในอาชีพการงานที่มีคุณธรรมย่อมเป็นการปฏิบัติด้วยปัญญาในทางธรรมไปด้วยซึ่งเป็นการปฏิบัติที่มีความพอดีในศีลสมาธิ และปัญญา หรืออริยมรรคมีองค์ 8 ก็จะเป็นการเกื้อกูล และสนับสนุนให้บรรลุเป้าหมายที่มุ่งประโยชน์ปัจจุบันตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ และประโยชน์อย่างยิ่งตามปรมัตถะ ในข้อ 1 ซึ่งเป็นการแก้ไข้ปัญหาและพัฒนาการทำเกษตรกรรมในระดับบุคคล รวมทั้งทำให้บรรลุประโยชน์ในภายหน้า

สัมปรายิ์กัตถะ ที่เป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการพัฒนาสำหรับแก้ปัญาและพัฒนาการทำเกษตรกรรมระดับชุมชน หรือเกษตรกรในชุมชนเกษตรกรรมจะมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่า และเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วยหลักธรรมพยัคฆปัชชะ 4 ประการ [อง.อฎฐก.(ไทย) 23/54/343] ได้แก่ 1) ถึงพร้อมด้วยความศรัทธา (สัทธาสัมปทา) 2) ถึงพร้อมด้วยศีล (ศีลสัมปทา) 3) ถึงพร้อมด้วยการบริจาค (จาคสัมปทา) และ 4) ถึงพร้อมด้วยปัญญา (ปัญญาสัมปทา)

การแก้ไขปัญาและพัฒนาเศรษฐกิจสังคมระดับประเทศ

สภาพสังคมในปัจจุบันยังปรากฏผลกระทบจากการพัฒนาโดยมีความเหลื่อมล้ำในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และความเหลื่อมล้ำในสิทธิต่าง ๆ โดยความเหลื่อมล้ำเรื่องรายได้เป็นสิ่งที่วัดและเห็นได้ง่ายที่สุด และมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปัญาสุขภาพและปัญาสังคม ซึ่งมีผลการวิจัยพบว่า ประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำมาก เช่น สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ มีปัญาสุขภาพและสังคมมาก ในขณะที่ประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำน้อย เช่น ญี่ปุ่น และประเทศสแกนดิเนเวีย มีปัญาสุขภาพน้อย ทั้งนี้ สังคมใดมีความเหลื่อมล้ำมากจะมีความรุนแรงมาก เช่น การฆ่ากันตาย (ประเวศ วะสี, 2557) ดังนั้น จึงสามารถนำหลักธรรมตามอัครัณญสูตร ฎฎทนต์สูตร และจกักวัตติสูตรมาประยุกต์ใช้กับสังคมระดับประเทศได้โดยการแก้ไขปัญาเชิงโครงสร้าง ด้วยการมองโครงสร้างของประเทศประกอบด้วยระบบย่อย ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม และระบบการเมืองการปกครอง ซึ่งทุกระบบเป็นเหตุปัจจัยอิงอาศัยซึ่งกันในระบบองค์รวมตามอัครัณญสูตร พร้อมกับพัฒนาคุณธรรมของธรรมราชาให้เกิดเป็นคุณสมบัติของผู้นำประเทศตามจกักวัตติสูตร และนำข้อปฏิบัติในการบริหารบ้านเมืองอันประเสริฐที่เรียกว่าจักรวรรดิวัตร 12 เช่น การให้ความคุ้มครองแก่สัตว์จำพวกเนื้อ และนก การกระจายรายได้ให้ประชาชนและให้ความสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้อย่างทั่วถึง [อง.ติก. (ไทย) 20/14/154] มาประยุกต์ใช้เป็นหลักการและกำหนดเป็นนโยบายในการบริหารประเทศด้วยข้อธรรมที่ให้ความสำคัญและสนับสนุนการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรอนัรัักษ์พันธุ์สัตว์ ช่วยเหลือและสนับสนุนเงินทุนให้แก่ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้เลี้ยงชีพชอบและสุจริต เป็นต้น

สำหรับวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศเนื่องจากประเทศไทยประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นกิจกรรมการผลิตของระบบเศรษฐกิจ จึงสมควรนำฎฎทนต์สูตรมาประยุกต์ใช้ โดยการพัฒนาอาชีพการงานในระดับบุคคล ด้วยการสนับสนุนปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกร พ่อค้า และให้เบี่ยเลี้ยงเงินเดือนแก่ข้าราชการในโอกาสอันควร ซึ่งเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการพัฒนาอาชีพการงานของแต่ละอาชีพ อันเป็นการแก้ไขปัญาและพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบ ด้วยการใช้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นภาคนำและคำนึงถึงถึงผลผลิตและรายได้ของทุกภาคส่วนทั้งภาคเกษตรกรรม พาณิขยกรรม และภาคราชการอย่างเป็นองค์รวมเพราะมีผลซึ่งกันและกันตามหลักปฏิจจสมุบาท โดยเมื่อประชาชนกินดีอยู่ดีย่อมไม่มีโจรผู้ร้ายหรือมิลดลง และไม่ต้อง

ปราบปรามโจรผู้ร้ายด้วยวิธีฆ่าหรือจองจำ เพราะพวกโจรที่เหลื่อจะพากันเบียดเบียนชาวบ้าน แต่ใช้วิธีการจัดการทางเศรษฐกิจที่ดี ได้แก่ 1) แจกจ่ายหรือเพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินแก่สิกรที่ขะมักเขม้นในการกสิกรรมและโครัชกรรมในโอกาสอันควร 2) จุนเจือหรือเพิ่มทุนแก่พ่อค้าที่ขะมักเขม้นในพาณิชยกรรมโอกาสอันควร และ 3) ให้เบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันในโอกาสอันควร การปฏิบัติดังกล่าวนอกจากเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจแล้วยังเป็นการลดต้นทุนแก่เกษตรกรและพ่อค้า รวมทั้งเพิ่มรายได้และเพิ่มอำนาจซื้อซึ่งเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจแก่ข้าราชการ โดยฝ่ายบ้านเมืองก็มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจัดเก็บภาษีได้เพิ่มขึ้น

การประยุกต์ใช้หลักธรรมข้างต้นชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมระดับประเทศในเบื้องต้นต้องพัฒนาระดับบุคคล หรือระดับครัวเรือนให้มีความรู้ความสามารถและมีอาชีพการงาน มีปัญหาทั้งในทางธรรมและในอาชีพการงาน ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจ (รายได้เพียงพอกับรายจ่าย) โจรผู้ร้ายก็จะลดลงหรือไม่มี โดยไม่ละเลยพ่อค้า และภาคราชการ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมในการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง ราชสังคหวัตถุ 5 ได้แก่ 1) สัสสมะระ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร 2) ปริสเมระ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดี 3) สัมมาปาสะ ความรู้จักผูกผสมานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คนกู้ยืมไปลงทุน 4) วาจาเปยะ หรือวาจาเปยยะ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ ทำให้เกิดความเข้าใจอันดี และความนิยมเชื่อถือ 5) นิรัคคะ หรือ สัพเพมะระ [ส.ส. (ไทย) 15/110/351] บ้านเมืองจะสงบสุขปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระวางภัยบ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน

สรุป

พระพุทธเจ้าได้แสดงหลักธรรมคำสอนสอดคล้องกับบริบทของสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาล ทั้งเพื่อการพัฒนาเกษตรกรรมโดยตรง และใช้กิจกรรมทางการเกษตรเป็นข้ออุปมาเชื่อมโยงจากสิ่งที่เห็นได้ง่ายไปยังสิ่งที่เห็นได้ยาก ดังข้อความตามกสิการทวาชสูตรการทำงานที่จิตใจและมีผลเป็นอมตะ ซึ่งหลักธรรมคำสอนล้วนแล้วแต่สนับสนุนโน้มนำไปเพื่อที่สุดแห่งทุกข์ โดยก้าวเข้าสู่รรควิถีตามอริยมรรคมีองค์ 8 ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขที่เป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการที่พึงแสวงหา 3 ระดับ ทั้งในประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในภายหน้า และประโยชน์สูงสุด ตลอดจนการปฏิบัติตามหลักธรรมพหุคัมปัชชะ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ดี (Best Practices) ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ครอบคลุมภารกิจ และกิจกรรมในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันสำหรับเกษตรกรและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งบุคคลใดปฏิบัติดังนี้ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาย่อมบูรณาการกับความรู้และการประพฤติปฏิบัติตามกิจกรรมด้านอาชีพการงาน และหากปฏิบัติอยู่เป็นประจำจนกลายเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลนั้น ย่อมถือได้ว่าเป็นผู้ที่มิหังปัญหาในอาชีพการงานและปัญหาในทางธรรม และมีความเป็นอยู่ที่ไม่ประมาทด้วยการมีหลักธรรมนำชีวิตและผสมผสานหรือบูรณาการกับวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในสังคมเกษตรกรรม ซึ่งจะทำ

ให้เกิดประโยชน์สุขสมควรแก่ฐานานุรูป โดยโน้มนำให้ไม่ตกอับ และที่สุดแห่งทุกข์เป็นอันหวังได้
อันกล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมแนวเกษตรกรรม ที่สามารถแก้ไขปัญาและพัฒนาการ
ทำเกษตรกรรมทั้งระดับบุคคล ระดับชุมชน และการแก้ไขปัญาและพัฒนาเศรษฐกิจสังคม
ระดับประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539) .**พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2557). **พลังขับเคลื่อนการจัดการตนเองบนแผ่นดินไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 1. สมุทรสาคร : พิมพ์ดี.
- เดชา ศิริภัทร. (2554). **เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. สมุทรสาคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.
- เดือน คำดี. (2534). **พุทธปรัชญา**. นครชัยศรี : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2494). **ภาวะเศรษฐกิจสมัยพุทธกาล**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไม่ปรากฏ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2544). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ดวงแก้ว.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). **พุทธธรรมฉบับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2557). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2542). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2545). **อิทัปปยตา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุภาพใจ.
- จริยา สุทธิไชยา. (2556). “แนวคิดเกษตรกรรมในพระไตรปิฎก ”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=1552> [15 ตุลาคม 2558]
- สงบ เชื้อทอง. **รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://psiba.blogspot.com/03/2012/political-science-in-buddhist-approach.html> [16 พ.ย. 2558].